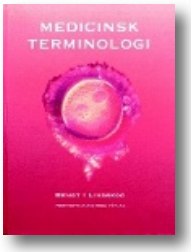
RECENSIONER

Standardverk inom medicinsk terminologi

Medicinsk terminologi. 697 sidor.
Författare: Bengt I Lindskog.
Förlag: Norstedts Akademiska Förlag; 2008.
Recensent: Hans Nyman, tidigare språkrådgivare vid Svenska Läkaresällskapet, Stockholm.

Bengt I Lindskog har ägnat sig åt medicinskt ordboksförfattande sedan 1970-talets början. Hans terminologilexikon har länge varit vårt största, även om det inte är alldeles enväldigt. I Sverige är vi bortskämda med ännu ett standardverk, »Medicinska ord« av Bengt Lundh och Jörgen Malmquist. Men, som Olle Kjellin påpekade i sin recension av fjärde upplagan 2004, de två ordböckerna konkurrerar inte utan kompletterar varandra. Båda är självskrivna på arbetsbordet hos alla som läser och skriver medicinsk text.

Nu ligger Lindskogs opus 5 på bordet. Bara fyra år har förflutit sedan opus 4, medan det blev sju år mellan den tredje och fjärde upplagan. Nya termer tillkommer i stegrat tempo, då måste även ordböckerna höja takten. Cirka 400 termer har tillagts sedan sist. Antalet är nu närmare 26 000, så relativt sett är tillskottet inte betydande. Den förra upplagan innebar en stor förstärkning med en mängd odontologiska termer.

Annat har också hänt. Som lärare i medicinsk terminologi är mitt bruk av lexikonet delvis indirekt. De medicinska sekreterarna rapporterar både i skolan och på jobbet sina fynd av oklarheter. Min lista hade fått en viss längd, även om den inte borde kallas lång, med tanke på bokens omfång. Jag konstaterar nu nöjt att samlingen i stort sett är utraderad.

Bokens 225 illustrationer är förebildligt pedagogiska. Förutom svart används ofta en färg i blek röd- eller brunockra som kontrast, något som gör illustrationerna behagliga och tydliga att dissekera. Bland de nytillkomna finns några i större format, exempelvis »Alzheimer«, »Sinnescentra« och »KOL«.

Lexikonets individualitet visar sig bl a i en utförlig språklig inledning. Den grammatiska översikten har tillkommit i samarbete med latinprofessorn Birger Bergh, tyvärr avliden förra året. En språklig introduktion med denna bredd är mycket lovvärd. Den har nog ett visst samband med att Lindskog varit medlem i språkkommittén (Svenska Läkaresällskapets kommitté för medicinsk språkvård) mellan 1987 och 2002.

Språkkommittén publicerade 1993 i Läkartidningen regler för den latinska stavningens försvenskning. Det är utmärkt att Lindskog i inledningen (sidan 12) kort sammanfattar de viktigaste förändringarna: *ae* och *oe* blir *e*, *ch* blir *k*, *ph* blir *f*, *th* blir *t*, *c* blir *k* (framför hård vokal och konsonant, annars kvarstår *c*), *qu* blir *kv*. På förekomna anledningar vill jag tillägga att *sch* kvarstår vid försvenskning. *Cheiloschisis* försvenskas till *keiloschis*, inte till *keiloskis*. Som stavning av [sje]-ljud är *sch* lika svenskt som *sk*.

Översikten över klassiska termers uttal är klar, dagsaktuell och nästan fullständig. Det pedantiska »nästan« betyder att *ch* saknas. Denna kombination uppför sig som *g*, dvs den mjukas upp endast framför mjuk vokal (e, i, y) i början av ord, annars har den kvar sitt hårda [k]-uttal. *Cheiloschisis* börjar med [tje]-ljud, men *trachea* har ett hårt [k]. Om diftongen *eu* meddelas bara att *neu* uttalas som [nev] , t ex i *neurolog*, vilket stämmer. Diftongen finns dock i andra omgivningar, t ex *eurhythmia*, *leuchaemia* och *pseudarthrosis*, där uttalet [eu] är vanligt och lika riktigt.

Språkkommitténs skrivregler vill styra inte bara hur de latinska termerna försvenskas, utan också när. Latinska uttryck med två eller flera termer håller sig inom latinet, de stavas med grekisk-latinsk originalstavning. Hit hör framförallt latinska diagnoser, t ex *polycythaemia vera*. Termer som däremot förekommer ensamma i svensk text ska stavas svenskt, t ex *polycytemi*, *klamydia*, *pankreas*. En presentation av denna entydiga regel hade antagligen givit klarare besked än den något konturlösa meningen »Den moderna svenska medicinska terminologin eftersträvar svensk stavning och den principen har följts här« (sidan 7). Lindskog gör allt för att upprätthålla distinktionen mellan de två stavningarna, han var själv en av dem som lanserade skrivreglerna. Sättet att presentera termernas form och stavning har ibland emellertid blivit otydligt, rentav missvisande.

Antag att man vill veta vad *kondrodystrofi* betyder och hur ordet skrivs i latinsk grundform, t ex i en latinsk diagnos. I ordboken finner man: »kondro- (l. chondro, av g. chondros, brosk) brosk-.« I parentesen har *kondro-* således fått sin latinska stavning, etymologi och översättning. Så är den genomgående principen i boken. Några rader längre ned läser vi: »-dystrofi (l. -dystrophia -ae f., av g. dys, dålig, + trophe, näring) dålig brosktillväxt ...« Den som är ute efter den latinska grundformen måste kombinera varianterna inom parentes. I den språkliga inledningen slås fast att »orddelar skall kombineras med hänsyn till vilket språk man väljer, dvs. latin eller svenska« (sidan 12). Hybrider får inte förekomma, det är en självklarhet. Ibland ges mer hjälpsamt hela den latinska formen i parentesen, t ex i samma spalt »chondrodermatitis«.

Om man nu går till *chondro-* är den första term som presenteras »chondrodermatit (l. -dermatitis, -idis f. av g. derma, hud)«. Här ges alltså som inledning svart på vitt en hybrid, en omöjlig sammansättning, där *-dermatit* måste bytas mot *-dermatitis*. Att kräva detta är inte alldeles vänligt mot användaren, som tvingas transplantera in en mer passande stavningsvariant för att ge hela termen rätt fysionomi. Denna obligatoriska operation är lätt att missa. Den som inte noga läst inledningen kommer kanske inte på tanken. Uppslagsordet kunde i detta fall ha varit *chondrodermatitis*. Längre ned kombineras *chondro-* med *-malacia*, en ren grundform helt i sin ordning, senare med *-sarkoma*, en hybrid med svenskt *k* och grekiskt *-a*, och sist med *-tomi*, ett försvenskat suffix. Sådana inkonsekvenser är onödiga. I detta fall blir summan ett rätt och två fel.

En generell förbättring vore en tydligare åtskillnad mellan originalformer och försvenskningar. Under det försvenskade *flegmasi* finner man exempelvis *phlegmasia alba dolens*, medan *phlegmasia* saknas som uppslagsord. Förledet *lymf-* följs av *-adenosis benigna cutis* och *-angioma simplex* samt ytterligare ett par, där huvudtermerna alltså är ovälkomna hybrider. Under *lymph-* saknas diagnoserna. Liknande fall av lexikalisk otydlighet är onödigt frekventa, även med tanke det väldiga materialet.

Alla upplagor av Lindskogs ordböcker har givit plats åt termernas etymologier. De ger ofta spännande medicinhistoriska utblickar. Inte nog med det: »Ordens ursprung är ofta till hjälp för att förstå deras nuvarande användning« (sidan 8), säger Lindskog, tidigare professor i medicinens historia. Så sant som det är sagt. Om man får veta att verbstammen *cub* betyder 'ligga' så följer en djupare förståelse av t ex

inkubation(stid) ’liggetid’, *incubator* ’kuvös’ (engelska), och *dekubitus* ’liggsår’, egentligen ’av att ligga’. Att den sista termen nu hellre översätts till ’trycksår’ rymmer kanske i sig en smula medicinhistoria. Till på köpet blir betydelsen av *konkubin* genomskinlig, utifall någon öppenhjärtig patient ur societeten skulle nämna ordet i sin anamnes.

Även för svenska ord ger författaren hjälpsamt genus och böjning ifall någon tvekan kan råda: »disk[-en, plur. diskar]«, »fokus[-et, plur. fokus]«, »gangrän[-et, plur. gangrän]«, »ikterus[-en]«, »mam(m)ill[-en]«, »membran[-et, plur. membran]«, »neoplasm[-et]«, »nevus[-et]« och många fler. Lindskog är också helt up to date när det gäller försvenskningar av engelska ord på *-ing*, t ex *dumping*. Vi hittar alltså *dumpning*, *blindning*, *dopning*, *mobbning*, *pirsning* (sic!), *stretchning*, *strippning*.

Pirsning och pirsa finns ännu inte i några svenska ordböcker och har nog en osäker prognos, särskilt som de inte motsvarar det vanliga uttalet. Här tar Lindskog ett möjligen förhastat steg från up to date till avantgarde, än mer i sitt förslag att skriva eponymer med liten initial. Under »Några (enkla) skrivregler« (sidan 16) läser vi: »... när personnamnet ensamt betecknar en sjukdom, operation e.d. skrivs det med liten bokstav, t.ex. babinski.« Sjukdomar har sedan länge skrivits med gemener, t ex *alzheimer*, *parkinson*. Det radikalt nya ryms i orden »operation e.d.«. Redan i förra upplagan 2004 hade gemen stavning införts för bl a test, undersökningar och operationer. Under »Babinskis tecken« läser vi följaktligen: »När personnamnet ensamt betecknar reflexen skrivs det med liten begynnelsebokstav, t.ex. babinski +, när reflexen finns där, och babinski –, när den inte finns, dvs. normalfallet«. Samma råd dyker upp ofta, t ex »patienten har en basedow el. basedowpatient«, »patienten har en dupuytren« eller »patienten har positiv wassermann«. Jag tror att författaren här går för långt. Så länge den gemena initialen bara gäller sjukdomar är gränsdragningen skarp och lätt att tillämpa. Utvidgningen går på tvärs mot inarbetat bruk och skapar osäkerhet. En formulering som »en basedow« låter språkligt onaturlig, och »basedowpatient« visar ett uttryckssätt som torde vara på väg ut. Även om tanken säkert inte varit att inkludera anatomiska termer så finns möjligen en risk att »Bowmans kapsel« blir »bowman« och att »Vaters papill« blir »vater«.

Lindskog torgför ännu en stavningsregel (sidan 16): »Om personnamnet skrivs samman med svenskt ord får det liten begynnelsebokstav, t.ex. bakercysta, men annars heter det Bakers cysta.« En sådan norm blir alldeles för generell, det visar inte minst hans egen ordbok, som har gott om undantag: Bakersked, Brickerblåsa, Charnleyprotes, Golgiapparaten osv. Här vore klokare att följa Språkrådets och TNC:s skrivregler. Båda fastslår att gemen används när förledet har »förlorat sin karaktär av egennamn«. Sådana fall är få. Några kända exempel är *röntgenundersökning*, *dopplereffekt*, *richterskala*. I de allra flesta eponymer stavas det inledande personnamn versalt.

En lista med tumregler för kemiska substansers genus (sidan 17) kan ibland vara till hjälp. Att *oxid*[*-en*] är realgenus medan *fosfat*[*-et*] är neutrum följer ett visst mönster. Här finns också upplysning om grundämnenas genus, om någon skulle tveka om bestämda former som *krom*[*-en*] eller *selen*[*-et*].

Eget för de senaste upplagorna av Lindskogs ordbok är också ett alfabetiskt medicinskt morfemlexikon på några sidor, där prefix, baser och suffix, latinska och grekiska, blandas om varandra. Den som till äventyrs efterlyser mer lingvistisk stringens har missförstått syftet med listan. Den är utmärkt som den är. Dock hade fogevokalen *-o* genomgående kunnat uteslutas. Det är onödigt att i en ordlista uppta både *angi-* och *angio-*. På grekiska heter ’lik(nande)’ *-id*, inte *-oid*, där *o*:et är just fogevokalen. Möjligen överskattar Lindskog sina läsare när han säger att varje medicinare »lätt efter behov kan skapa nya termer« med denna förteckning. I varje fall bör varje genomläsning ge en medicinare många aha-upplevelser, nyttiga repetitioner, får man förmoda.

En annan välkommen utlöpare till lexikonet är den avslutande anatomidelen. Om vi i huvuddelen slår upp *arteria* får vi som vanligt etymologi och avledningar som *arteriol* och *arterit*. För anatomiska strukturer hänvisas till ett appendix. Där ägnas nästan en hel sida åt uttryck av typen *arteria afferens*, *arteria carotis interna* etc. Kapitlet blir på så sätt en genomgång av människans anatomi (den medicinstudent som läst in dessa sidor väl borde klara anatomitentan, tycker jag). Dessutom finns här en liten men naggande lärorik inledning där den språkliga strukturen av ett anatomiskt uttryck förklaras. Vi får också veta en del om »Terminologia Anatomica« och dess förfäder.

I ett lexikon med 26 000 termer har självklart en och annan oriktig form eller stavning slunkit igenom. Den samling jag vaskat fram minskar inte ordbokens användbarhet. Jag ger ändå, till stor del i pedagogiskt syfte, några exempel med sidhänvisning och därefter det rätta i fetstil. De är valda just därför att de hör till de vanligaste och försåtligaste felen i bl a journaler. Bland alla andra korrekta läsarter är de enstaka lapsusar. Alltså: *bulemi* (488) – **bulimi**, *femurotibial* (325) – **femorotibial**, *coloskopia* (131) – **coloscopia**, *kefalometriska* (117) – **cefalometriska**, *coccygis* (540) – **coccyx**, *corpus pancreaticus* (460) – **corpus pancreaticum**, *cavum conchalis* (116) – **cavum conchale**. De båda sista påminner oss om att adjektivändelsen efter ett neutralt substantiv är antingen *-um* eller *-e*, aldrig *-is*. Vanliga exempel på detta är *corpus alienum* och *os frontale*.

Om snart sagt varje nyutgivet lexikon kan man troligen påstå att det hade vunnit på ännu en språklig genomgång. Lindskogs är inget undantag. En del felaktiga hänvisningar hade vi sluppit, t ex den på sidan 283: »ilio- se även ileo-«. Den är ytterligt missvisande eftersom den blandar ihop *ilium* ’tarmben’ och *ileum* ’tunntarm’. Förväxlingar mellan stavningarna är tyvärr inte ovanliga i journaler. Hänvisningen hänger dessutom i luften eftersom dessbättre inga sådana sammanblandningar tycks förekomma i boken. Lika meningslös är den omvända hänvisningen: »ileo- se även ilio-« (283). Termen *idiokinetisk* följs av »se ideinetisk« (282). Den sistnämnda termen finns dock inte i boken och torde vara ett feltryck. Nästa term *idiomotorisk* är felaktig och finns inte. Den hänvisar dock till den riktiga *ideomotorisk*. Detta borde ha påpekats om nu en felaktig term över huvud taget har existensberättigande i en ordbok.

Schemat »Sensitivitet, specificitet och prediktionsvärde« på sidan 554 har råkat ut för en frustrerande lapsus. Hänvisningarna i diagrammet har hamnat alldeles fel. Under uppslagsordet *sant negativ* på sidan 546 finns dock dessa epidemiologiska termer korrekt utredda.

Betoningsanvisningarna är vad jag kan se minutiöst korrekta raktigenom. Dock har *vesíca* (gall- eller urinblåsa) i fyra fall fått betoningspunkten under *e*, även om den överallt annars är rätt betonad. När det gäller några i dag vacklande accenter har författaren hållit sig till de ur latinsk synpunkt korrekta *mellítus*, *próstata* och (mer diskutabelt) *retína*.

Bengt I Lindskogs medicinterminologiska lexikon har ett omfång och en mångsidighet som inget annat når upp till. Även utan den ovan rekommenderade språkliga genomgången förblir det oumbärligt. ■